

De “Bruidegom Balling” – de negatieve beeldvorming van de Engelse troonpretendent James Francis Stuart (1688-1766) in de *Amsterdamsche Argus*

JAN URBANIAK

Wroclaw University, Poland

Uniwersytet Wrocławski, Katedra Filologii Niderlandzkiej
ul. Kuźnicza 21-22, 50-138 Wrocław, Polska

janekur2000@yahoo.com

The “Bruidegom Balling”: The Negative Image-Building of the English Pretender to the Throne, James Francis Stuart (1688-1766) in the *Amsterdamsche Argus*

Abstract. This article aims to focus on one of the eighteenth-century satirical periodicals, called the *Amsterdamsche Argus* (1718-1720). The concept of this periodical implies a number of issues, which, besides its literary value, have mainly an important social impact. This social impact should be described in the frame of a typical eighteenth century phenomenon, known as the ‘moral reorientation’ [*morele heroriëntatie*]. The *Amsterdamsche Argus* achieves this reorientation strengthening the Dutch sense of superiority, which corresponds in the periodical with satirical, sarcastic criticism on characteristics and behaviors of other nations, such as the English debauchery, extravagance and vanity described in this article. This criticism concentrates mostly on the upper class (aristocracy) as opposed to an image of an unostentatious middle-class man. The critical view of the periodical has also a religious background: the *Amsterdamsche Argus* takes part in ‘the confessional debate’ – a conflict between the Catholic and Protestant church in the eighteenth century. The periodical tries to emphasize the value of the Protestants and depreciates or ridicules the Catholics.

Keywords: imagology; stereotyping; Dutch national identity; Enlightenment; satire; Enlightenment press; Stuart family; religion

1. Inleiding

In mei 1718 verscheen de *Amsterdamsche Argus*, het satirische blad dat geredigeerd werd door Hermanus van den Burg (1682-1752). Het blad verrijkte de reeds bloeiende Nederlandse persmarkt: behalve Engeland was er in de zeventiende en achttiende eeuw geen ander land in Europa, waar men zo veel publiceerde (Hanou 1981: 187; Rostworowski 2006: 129-131). In de ondertitel van de *Amsterdamsche*

Argus werd het doel van het blad duidelijk geformuleerd. Het was ontstaan “[...] om de wanstalligheden der menschelyke bedryven aan te wyzen, en hunne gebreken op enen vermaaklyken en luchtigen trant te hekelen” (*Amsterdamsche Argus* 1718: n.pag.). De in humor verpakte morele lessen van Van den Burg hadden een belangrijke sociale functie. In mijn artikel wil ik vooral de nadruk leggen op een belangrijke bijdrage van het blad aan de pogingen tot regeneratie van de “vervallende Republiek” (Wertheim & Wertheim-Gijse Weenink 1981: 254). In de *Amsterdamsche Argus* betekende deze regeneratie het verlangen naar een morele zuivering van het volk (ook in de titel van het blad genoemd). Daardoor realiseerde het blad zijn eigen variant van vaderlandsliefde en nam het deel aan het publieke debat. Bovendien stelde het de cruciale vraag hoe de Republiek van het verval te redden (Van Sas 2002: 135).

De auteur van de *Amsterdamsche Argus* sprong los met de historische waarheid om. Wat mij interesseert, is hoe de veelal op de geprojecteerde waarheid gebaseerde regeneratie in de *Amsterdamsche Argus* verliep. Deze werd op drie sterk vervlochten niveaus gerealiseerd. Op het maatschappelijk-politieke niveau presenteerde Van den Burg kritiek op de verkwistende en losbollige aristocratie (waarvan James III Stuart een duidelijk voorbeeld was). De ideale tegenpool werd gevormd door de sobere burger. De aristocratische verkwisting, losse zeden en taalbederf werden in de achttiende eeuw gezien als een mode die de Nederlandse burger infecteerde. Deze kwam vooral uit Frankrijk, maar kende ook zijn Engelse equivalent.

Behalve de aristocraten betrof het vraagstuk van de verkwisting ook de katholieken. Op het religieus-politieke niveau leverde de *Amsterdamsche Argus* een bijdrage aan de zgn. ‘confessionele polemiek.’¹ Van den Burg koos hier de partij van de protestanten in hun strijd tegen de papisten. Hij hanteerde een kritisch perspectief op de rooms-katholieke Kerk (haar tradities en gewoontes) en de, volgens hem, monopolistische neigingen van de katholieke vorsten op politiek gebied. Dit soort neigingen zag de *Amsterdamsche Argus* ook naar voren komen bij de katholiekgezinde Stuarts, vanwege hun pogingen om de protestantse leden van het Huis Hannover in de strijd om de Engelse kroon te elimineren (Black 1990: 223).

Op het, laten we zeggen, etnische niveau ten slotte ging men uit van een tegenstelling tussen het nationale (Nederlandse) en het vreemde (Engelse). Deze

---

¹ De term van de Nederlandse theoloog en perskenner Jan Hartog. In zijn boek, *De spectatoriale geschriften van 1741-1800. Bijdrage tot de kennis van het huiselijk, maatschappelijk en kerkelijk leven onder ons volk, in de tweede helft der 18de eeuw* (Utrecht 1890), ziet hij de confessionele polemiek vooral in de reactie van de spectators op de religieuze twisten in Europa in de tweede helft van de achttiende eeuw. In mijn artikel geeft de term het religieuze engagement van de *Amsterdamsche Argus* weer in de strijd tussen de protestanten en de katholieken op het politieke toneel in het achttiende-eeuwse Engeland.

tegenstelling was tegelijk ook op religieus gebied aanwezig: in de strijd om de Engelse troon, ondersteunde het blad de protestantse kandidaat George I Lodewijk (1660-1727) als een verre nakomeling van Willem van Oranje (1533-1584), het symbool van de vaderlandse eenheid.

Dat xenofobe element vinden we ook terug in het Poolse aspect van de nieuwsberichten rond James III Stuart. De Engelsman was namelijk getrouwd met Marie Clementine Sobieski (1701-1735), de kleindochter van de vermaarde Poolse koning Jan III Sobieski (1629-1696), die in 1683 Europa van de Turkse overheersing zou hebben gered (Bystroń 1935: 43). De Poolse prinses vormt echter slechts een decor voor haar man en komt in de nieuwsberichten enkel incidenteel voor. Wat op het eerste gezicht opvalt (maar er is tegelijk te weinig materiaal voor een uitgebreide analyse) is meestal het positieve imago van de Poolse die daardoor scherp in contrast staat met James III Stuart. Haar kuisheid wordt gecontrasteerd met zijn losbandigheid (*Amsterdamsche Argus* 1718: n.pag.). Tegen de achtergrond van een discours waarin de Polen veelal als onbetrouwbaar, anarchistisch en primitief worden voorgesteld, is deze positieve waardering van de prinses een uitzondering.²

2. De *Amsterdamche Argus* – lering en vermaak in de tijd van de achteruitgang

De oorzaken van de Nederlandse achteruitgang in de achttiende eeuw zien de historici (o.a. Frijhoff, Israel, Rostworowski, Van Sas) op verschillende niveaus.³ Op het politieke vlak wijst men vaak op de Tweede Stadhouderloze Tijdperk (1702-1747) en de Nederlandse deelname aan de Spaanse successieoorlog (1701-

---

² Voor de negatieve beeldvorming van Polen in de achttiende eeuw zie bijvoorbeeld: *Snelziende Lynceus* (1748-1750), *Leven van Ludeman* van Franciscus L. Kersteman (1784) en *Brieven verscheiden onderwerpen* van Betje Wolff en Aagje Deken (1765-1804). Een aparte categorie teksten, waarin de Polen bekritiseerd worden, vinden we ook in de spectators. Zie bijvoorbeeld: *De Nederlandsche Spectator* (1752), *De Denker* (1766 en 1770), *De Vaderlander* (1778).

³ Van Sas vindt het clichébeeld van de Nederlandse achttiende-eeuwse achteruitgang (gezien als onstuitbaar en rampzalig) vrij overdreven (Van Sas 2002: 130). Het volk, volgens Van Sas, keek niet alleen maar achterom, maar het ontwikkelde veel vernieuwende activiteiten, vooral op het cultureel-literaire vlak (de bloei van de pers dient hier als een significant voorbeeld). De oorzaak van de depreciatie van de achttiende eeuw ligt volgens Van Sas in de soms obsessieve "herinnering aan de Gouden Eeuw als nationale mythe" (Van Sas 2002: 51). De te lange nawerking van deze mythe veroorzaakte dat de Gouden Eeuw niet alleen maar de achttiende eeuw, maar ook de hele Nederlandse geschiedenis heeft overschaduwd. Bij vergelijking van beide tijdperken vertoonde zich de achttiende eeuw als zwart, ellendig, en droevig.

1714). Gebrek aan een talentvolle, vooruitziende stadhouder had negatieve sociale gevolgen: de strijd tussen de Amsterdamse regentenoligarchie en de andere standen elders in de Republiek spitste zich daardoor toe (Rostworowski 2006: 222). De oorlog ondergroef de tot dan toe sterke economische positie van de Republiek in Europa (de militaire operaties kostten naar schatting ruim 128 miljoen gulden) en stuitte op een maatschappelijk protest (Israel 1995: 1130; Geyl 1948: 299). Op economisch terrein werd zodoende de nog in de zeventiende eeuw florerende zeehandel behoorlijk beperkt. Dat bracht armoede, werkloosheid, stedenverval en prijsstijging met zich mee (Israel 1995: 1131; Rostworowski 2006: 222). Op het culturele vlak zocht men de redenen van het verval vooral in de 'verfransing': een verzamelterm, waarachter losse zeden, taalbederf en het nalopen van Franse modes schuilgingen (Van Sas 2002: 131; Frijhoff 1989: 592-609). Dat deze term ook zijn Engelse equivalent kende, is hier al eerder door mij opgemerkt. Op alle genoemde vlakken zag men "de Glorie van de Gouden Eeuw" doorschemeren (Van Sas 2002: 51). De zeventiende eeuw met zijn waarden en normen ontwikkelde zich tot een referentiekader voor de regeneratie van het vaderland.

Van den Burg vond het middel voor de regeneratie van de lezer in het Horatiaanse *utile-dulci*-principe. De lering (*utile*) kreeg de lezer via een reeks nieuwsberichten, waar informatie met een subjectief commentaar werd gecombineerd; het vermaak (*dulce*) vond hij in de burleske stijl (Hanou 1981: 194). In het zo geformuleerde nieuws werd de morele, kritische les op een aangename manier verstrekt. Deze les moest de lezer voor de symptomen van de achteruitgang waarschuwen.

De combinatie van lering en vermaak, waarin een subtiel moralisme de toon aangaf, maakt het mogelijk de *Amsterdamsche Argus* met de *Haegse Mercurius* (augustus 1697-september 1699) te vergelijken. De auteur van dat laatste tijdschrift – schrijver en advocaat Hendrik Doedijns (1659-1700) – was een voorbeeld voor Van den Burg. Om zijn waardering voor Doedijns te benadrukken, plaatste hij in het openingsnummer van de *Amsterdamsche Argus* de ziel van Argus (de antieke verpersoonlijking van de auteur zelf) in het lichaam van Doedijns (*Amsterdamsche Argus* 1718: n.pag.). Daarmee liet Van den Burg zien dat hij zichzelf het liefst als de reïncarnatie van Doedijns beschouwde. Van den Burg plaatste zichzelf op hetzelfde niveau als de grote morele hervormers en satirici – Lucretius en Juvenalis, maar ook Corneille, Rabelais en Molière. Niet alleen maar *naast*, maar ook letterlijk *in* de lichamen van die satirici vinden we Argus (Van den Burg) terug. Door deze transcendentie (de Grieken hadden daar de term 'metempsychosis' voor) wilde Van den Burg zeggen dat tussen hem en de genoemde grote auteurs geen verschil zou hebben bestaan (Hanou 1981: 195).

Deze pretenties van Van den Burg werden bestreden door Jacob Campo Weyerman (1677-1747), de meest gelezen en ook de meest productieve satirische

schrijver in de eerste helft van de achttiende eeuw. De kenner van Weyerman, André Hanou, benadrukt de concurrentie tussen beide schrijvers. Weyerman zag in Van den Burg een "valse Rabelais-volger" en was erop uit om hem in het blad *Rotterdamsche Hermes* (september 1720-september 1721) onderuit te halen (Hanou 2002a: 2). In het openingsnummer van zijn *Rotterdamsche Hermes* (van 13 september 1720) klaagt Weyerman over de overtolligheid en overbodige rijkdom aan woorden bij Van den Burg. Hij vergelijkt de *Amsterdamsche Argus* met rommelige appartementen "[. . .] welke door de bank het slegste gemeubileerd zyn" (*Rotterdamsche Hermes* 1720: 2). "Argus! Wort ryker in gedaghten door het besnoeien van overtollige woorden [. . .]," raadt Weyerman zijn concurrent aan (Weyerman 1720: 4).

Na vier jaargangen verdween *De Amsterdamsche Argus* in augustus 1722 van de markt. Dit feit zouden we aan enkele factoren kunnen toeschrijven. Het uitmelken van het satirische genre binnen dezelfde titel en door dezelfde auteur was altijd minder belangrijk dan het waarborgen van de continuïteit van de maatschappelijke missie (de regeneratie van de Republiek). Om dat verbeterende elan niet te verliezen, moest de ene schrijver vaak door de andere opgevolgd worden. Ook de snel groeiende persmarkt bracht een grote functionele differentiatie van de tijdschriften met zich mee (Johannes 1995: 15-17). Dat zorgde voor steeds strengere eisen die aan de bladen werden gesteld. Slechts de beste uitgaven konden op een stabiel aantal lezers rekenen, terwijl de andere, wegens gebrek aan belangstelling, snel van de markt verdwenen (Schmidt 1989: 35). Behalve dat was het schrijven van de satirische bladen gewoon een gevaarlijke zaak. Zodra de auteur ontmaskerd werd (de meeste tijdschriften waren anoniem), probeerde hij zo vlug mogelijk aan de boze menigte van critici te ontsnappen.

3. Een gehate vorst – de kritiek van de *Amsterdamsche Argus* op de aristocratie

In een van de eerste artikelen in de *Amsterdamsche Argus* verraadt Van den Burg zijn informatiebronnen: "Ik zal my bedienen van 't gerugt, en dringen in de hoven der Vorsten, doch hunne Paleizen, zoo wel als de Tempelen, schichtig, en met de uiterste omzigtigheid beschouwen; in 't kort, ik zal acht geven op alle voorkomende zaaken, gevallen, gewoontens en zeden, zoo in Nederland als elders;" (*Amsterdamsche Argus*, dl. I, 1718: n. pag.). Vorst en kerkelijke bedienaren trekken de meeste aandacht van de *Amsterdamsche Argus*. Zijn missie is vooral gericht tegen, om het algemeen te zeggen, "het verval der zeden," zoals dat de *Amsterdamsche Argus* in zijn openingsnummer van 25 mei 1718 aan zijn lezer meedeelt (*Amsterdamsche Argus* 1718: n. pag.). Juist onder de leden van de aristocratie en die

van de geestelijke stand (speciaal onder katholieke geestelijken) vindt Van de Burg bewijzen van zedeverval. Volgens hem manifesteert dit zich in "het aanneemen van de buitenspoorige pracht" (*Amsterdamsche Argus* 1718: n. pag.). Wat Van den Burg ergert, is de verkwisting door rijke rentmeesters, regenten en adel. Daarbij maakte hij gebruik van kritische uitlatingen van anderen die meenden dat de voornaamste oorzaak van het economische verval van de Republiek lag in het feit dat men er boven zijn stand leefde (Israel 1995: 63; Rostworowski 2006: 222).

Een treffend voorbeeld van de vrijgevigheid vindt Van den Burg in de persoon van de Engelse troonpretendent James III Stuart (1688-1766) en zijn aanhangers. In het nummer 13 (deel I) van 21 september 1718 van de *Amsterdamsche Argus* wordt hij direct als een "lichtmis" [losbol] aangeduid. Het lichtmis-*imago* wijst hij ook aan zijn verkwisting.

In eerste instantie betreft de kritiek van het blad echter de internationale, oligarchische klik die James III Stuart in zijn lange strijd om de macht over het Verenigd Koninkrijk⁴ financieel ondersteunt. Juist hier neemt de aristocratische verkwisting zijn uiterste vorm aan. Deze Stuart wordt zodoende gereduceerd tot een politiek schaakstuk in het grote Europese conflict. Na de dood van zijn vader, James II van Engeland in 1701 werd de Engelse troon een mikpunt van twee partijen. James III Stuart werd als pretendent ondersteund door de katholieke staten (Rome, Frankrijk, Spanje en Modena). Dit laatste was het hertogdom, waaruit Maria van Modena, de katholieke moeder van James Stuart afkomstig was (Kearsley 1799: 289; Black 1990: 223). Het protestantse deel van Europa (waaronder o.a. Nederland en het Duitse Rijk) steunde zijn eigen kandidaat, George I Lodewijk van Hannover (1660-1727) (Hatton 1978: 26-28). Deze protestant werd ook dankzij de Nederlandse ondersteuning in 1714 op de Engelse troon geïnstalleerd, wat een groot verlies voor de katholieke partij betekende.

In die oligarchische klik rond de pretendent speelde paus Clemens XI (1649-1721) de eerste viool. Voor hem zou de katholiekegezinde Stuart als koning van het machtige Engeland het versterken van de katholieke aanhang in Europa hebben betekend. Daarom schuwde de paus geen enkele moeite en financiële inspanning om het politieke bestaan van James III Stuart te waarborgen. Van den Burg merkt in het nummer 20 (deel I) van 9 november 1718 op: "De Paus zal aan Bruidegom Balling [. . .] dertig duizend kronen mede ten Huuwlyk geven, en daar boven tachtig duizend guldens jaarlyks, welke *somma*, gevoegt by de millioenen, die zyn Poolinnetje zal aanbrenghen [. . .], hem de kost zal konnen *fourneren*" (*Amsterdamsche Argus* 1718: 157).

---

⁴ Op 6 maart 1707 ontstond het Verenigd Koninkrijk van Groot-Brittannië. Het bestond tot dan toe uit de twee aparte staten: Engeland en Schotland, maar in 1717 werd daaraan ook Ierland toegevoegd. Voor het aanduiden van het Koninkrijk wordt in de omgangstaal steeds de term 'Engeland' gebruikt (Rostworowski 2006: 218).

De financiële ondersteuning van de katholieke kant, inclusief een winstgevend huwelijk met een rijke Poolse prinses moesten de politieke toekomst van de Engelsman verzekeren. Volgens de historici bestond de huwelijksgift van Marie Clementine uit meer dan anderhalf miljoen livres (Niemojowska 1995: 113). Toen ze op 9 mei 1719 in Bologna *per procura* met de toen afwezige Stuart in het huwelijk trad, zag de toekomst van de Engelsman er zonnig uit (Niemojowska 1995: 124). De *Amsterdamsche Argus* kent voor zulke huwelijken een eigen term. In het tijdschrift is het vaak sprake van de "politique liefde," waar de politieke beweegredenen van het huwelijk altijd belangrijker zijn dan de gevoelens van de betrokkenen (*Amsterdamsche Argus* 1718: 200).

Toen de Poolse prinses zwanger raakte, werd het fortuin van James III Stuart nog vermeerderd. De Stuartgezinden schonken hem grote sommen in de hoop op de geboorte van een zoon, de mogelijke troonopvolger. In het nummer 25 (deel III) van 27 november 1720 staat: "Zo Mercur de waarheid meld, hebben enige Britsche Pretendentsgezinde, hem een *present* van honderdduizend ponden Sterlings *geremiteert*, in hope dat hem zyn Vrouw een Zoon zal baren" (*Amsterdamsche Argus* 1720: 200).

De vrijgevigheid, pracht en buitensporigheid die in de twee aangehaalde fragmenten voortkomen, betreffen de aristocratische en/of geestelijke stand in de algemeenheid. De Engelse troonpretendent biedt slechts een aanleiding voor een algemene kritiek op een bepaald verschijnsel (geldverkwisting). De specifieke kritiek op James III Stuart blijft in dit geval secundair. De typerende benamingen zijn wel tegen de persoon van James III Stuart gericht. In het citaat uit nummer 20 van 9 november 1718 wordt James III Stuart de "Bruidegom Balling" genoemd. Een dergelijke benaming is typisch voor de satirische formule. Zo deprecieert de auteur de beschreven figuur en beschermt hij zichzelf tegen mogelijke kritiek – de werkelijke naam van de persoon in kwestie komt immers nergens aan bod. De "Bruidegom Balling" verwees naar de banvloek die over Stuart na de mislukte Jacobitische Opstand (1715) werd uitgesproken (Miller 1971: 118). De katholieke aanhang van Stuart zou in het hele land een opstand hebben georganiseerd. De tragische afloop van de slag bij Preston dwong James III Stuart om Engeland te verlaten. Dientengevolge vluchtte Stuart naar Frankrijk, om zich later naar Rome te begeven (Grzybowski 1971: 189). In vele passages van het blad komen we ook de benaming "zwerfer" tegen (*Amsterdamsche Argus* 1718: 158). Die term slaat op de talrijke reizen die de pretendent om politieke redenen heeft ondernomen. Zo ging Stuart naar het katholieke Spanje om daar steun voor zijn monarchale aspiraties te zoeken (Niemojowska 1995: 107-9). In nummer 30 van het eerste deel vinden we ook de benaming "Koolridder." Deze slaat op de hardnekkige bewering in vele pamfletten dat deze Stuart een ondergeschoven kind zou zijn geweest (*Amsterdamsche Argus* 1718: 240).

4. De Baalpriesters – de kritiek van de *Amsterdamsche Argus* op de katholieken

De *Amsterdamsche Argus* begeeft zich al te graag op religieus terrein. Van den Burg concentreert zich op het politieke spel om de Engelse troonopvolging tussen de grote Europese mogendheden, maar merkt tegelijk op dat dit spel een religieuze achtergrond heeft. Dat zagen we hiervoor bij het voorbeeld van paus Clemens XI die zijn geld daarin graag investeerde. De vrijgevigheid van de paus wordt ook in het nummer 3 (deel II) van 28 juni 1719 beschreven. Als hij de Poolse bruid in Rome ontvangt, schrijft Van den Burg dat “[. . .] den Paus haar meer spyze heeft gesonden, als een heel regiment Baalspriesters in drie nachten zouden kunnen consumeeren” (*Amsterdamsche Argus* 1719: 23). De tegenzin van Van den Burg tegenover de katholieke kerk is meteen herkenbaar. Met de benaming “Baalpriesters” worden de verkondigers van een dwaalleer bedoeld (Tyloch 1980: 75).

Behalve de politieke functie die James III Stuart vervult, levert hij ook een belangrijke bijdrage aan de al genoemde confessionele polemiek: hij is immers een katholieke vorst. Deze polemiek moet de superioriteit van de protestanten boven de katholieken en andere godsdiensten bewijzen (Hartog 1872: 23). Aan deze polemiek wordt vaak de reputatie van de beschreven persoon ondergeschikt gemaakt. Paus Clemens XI kwam al aan bod. Deze wint de aanhang van de Engelse katholieke vorst voor zich met geld om zijn eigen positie te handhaven en tevens de protestanten in Engeland te bestrijden (*Amsterdamsche Argus* 1718: 157). Kardinaal Alberoni (1664-1752), een Italiaan in Spaanse dienst, wordt vaak door Van den Burg berispt wegens zijn politieke intriges: door het arrangeren van enkele huwelijken tussen de leden van de Europese hoven probeert hij de Europese zaken naar zijn hand te zetten en van het katholieke Spanje het machtigste land in Europa te maken (*Amsterdamsche Argus* 1721: 268). Zelfs August II (1670-1733), de Saksische koning van Polen, schenkt volgens het blad meer aandacht aan amusement dan aan regeren en heeft geen belangstelling voor Poolse zaken. Ook de bekering van deze voorheen lutherse koning tot het katholicisme baart veel opzien en geeft aanleiding tot kritiek (*Amsterdamsche Argus* 1718: 199).

Van den Burg wijdt enkele berichten aan de intrige die het voorgenomen huwelijk tussen James III Stuart en zijn Poolse verloofde moest dwarsbomen. De geheimzinnige sfeer rond het huwelijk gaf aan deze gebeurtenis een picaresk karakter. Het blad merkt met genoegen op: “[. . .] de Keizer heeft ten opzichte van de *Frele Sobietski*, hem [James Stuart – J.U.] een spaak in ‘t wiel gestoken, en hy is ‘er weer zo blaauw afgekomen als een asuur [. . .]” (*Amsterdamsche Argus* 1718: n.pag.). “De spaak in het wiel” betreft de arrestatie van Marie Clementine Sobieski op weg naar Italië, waar ze met de Engelse pretendent wilde trouwen. De arrestatie was bedoeld om de sluiting van het aanstaande huwelijk te

verhinderen. De initiatiefnemer van dit plan was de concurrent van James III Stuart, de officieel tot koning van Engeland benoemde (1714) George I Lodewijk. Hij werkte in deze aangelegenheid samen met keizer Karel VI, die de oudere neef was van de Poolse prinses, wat de hele zaak nog interessanter maakte. Uit angst dat uit het huwelijk van James Stuart een rooms-katholieke erfgenaam zou worden geboren die de protestantse troonopvolging in Engeland zou bedreigen, liet de Engelse koning de jonge Marie Clementine in de burcht Ambras bij Innsbruck gevangennemen (Niemojowska 1995: 115). Op deze manier probeerde hij het huwelijk te beletten. Van den Burg lacht in zijn blad de Engelse pretendent uit die door zijn politieke vijanden beet werd genomen.

Marie Clementine wist dankzij de relaties van James III Stuart aan de kerker te ontsnappen. De stelling van de *Amsterdamsche Argus* in deze kwestie is origineel. Volgens het blad moest ze de cel afstaan aan... een bedelaar (*Amstedamsche Argus* 1719: 6). Wat vooral de aandacht van Van den Burg trok, was de verdachte slordigheid van de keizer die de cel niet goed genoeg liet bewaken. De familiebanden bleken in dit geval belangrijker dan de politieke verplichtingen. De keizer was namelijk verplicht in het kader van de zgn. 'Quadruple Alliantie'⁵ Engeland politiek te steunen. Bovendien zou hij van George I Lodewijk tienduizend pond hebben gekregen, als hij het huwelijk tussen James III Stuart en de Poolse prinses wist te beletten (Niemojowska 1995: 114-15). Noch deze belofte, noch de politieke verplichtingen konden de keizer ervan weerhouden om mee te werken aan de vlucht van Marie Celementine. Van den Burg brengt deze verdachte kwestie in nummer 23 (deel I) van 30 november 1718 ter sprake. Het huwelijk en de daarbij betrokken personen vormen hier slechts een decor voor de kritische overwegingen van Van den Burg betreffende de katholieke Kerk. We lezen: "Sommige Geestelyken hebben verzocht, dat de Keizer de Princesse Bruid van den Pretendent, geliefde te ontslaan, uit *consideratie* van het groot voordeel dat de Roomsche Kerk uit dat Huuwlyk had te wachten [. . .]" (*Amsterdamsche Argus* 1718: 178). Dit is een ironische toespeling op het *voordeel* voor de katholieken, wanneer de "uitbreiding van de Kerk" zou plaatsvinden (*Amsterdamsche Argus* 1718: 178). Daarmee formuleert Van den Burg de toespeling op de ware oorzaak van het huwelijk: het gaat in eerste instantie om de voortzetting van het geslacht Stuart en daarmee de uitbreiding van de katholieke aanhang in Europa. De voorname katholieke hoven arrangeren onderling huwelijken om hun politieke positie tegenover de protestanten te versterken. Daarmee proberen ze de overhand in Europa te verkrijgen. De oorzaak van de

---

⁵ De Quadruple Alliantie of het Viervoudige Verbond bestond uit Frankrijk, Groot-Brittannië, Nederland en Oostenrijk. In de jaren 1718-1720 voerde dit Verbond oorlog met Spanje.

vrijlating van Marie Clementine ligt, volgens het blad, in de offensieve, expansieve politiek van de rooms-katholieke kerk die in Engeland de katholieke familie Stuart als haar instrument ziet. In het andere bericht gaat Van den Burg nog verder: op burleske toon vergelijkt hij de relatie tussen Marie Clementine en James III Stuart met het fokken van paarden, want ze dient uitsluitend de groei van het geslacht (*Amsterdamsche Argus* 1720: 319). De *Amsterdamsche Argus* verbindt hier twee gekleurde termen: de ‘politique liefde’ en de “uitbreiding van de Kerk” (*Amsterdamsche Argus* 1718: 178). Van het huwelijk verwacht men in eerste instantie een mannelijke troonopvolger, wat meer kans op een katholieke troonopvolging in Engeland zou opleveren.

Heel katholiek Europa duimde voor de geboorte van een zoon. Zoals uit nummer 25 (deel III) van 27 november 1720 blijkt, proberen de Stuartsgezinden de geboorte van een mannelijke troonopvolger door financiële middelen te bevorderen. De paus daarentegen “[. . .] heeft op *Sant* Thomasfeest, in de Kerk van dien Heilig een stille Misse gedaan, ten einde dien *Sant* te bewegen van de *Pretendentinne* een Zoon te doen baren [. . .]” (*Amsterdamsche Argus* 1720: 283). Toen in december 1720 Karel Eduard, de mannelijke nakomeling van het geslacht Stuart werd geboren (hij stierf in 1788), leidde dat tot grote vreugde onder de katholieken (Niemojowska 1995: 131). De *Amsterdamsche Argus* kon in deze vreugde niet delen. Het blad noemt de jonge Stuart een “nieuwmodesche Monster” die uit een gevaarlijk mengsel van een “Britsche Bloedhond en Poolse Wollefinne” is ontstaan (*Amsterdamsche Argus* 1720: 318).

5. De Engels-Nederlandse banden – het nationale tegen het vreemde

De Engelse afkomst van James III Stuart is voor de *Amsterdamsche Argus* niet zonder belang. Van den Burg haalt de meeste informatie voor zijn nieuwsberichten uit het buitenland. Daar zoekt hij de onderwerpen van kritiek. Daarmee bevorderde het blad het superioriteitsgevoel van de Nederlander. Het schrille beeld dat Van den Burg tekende van een Engelse losbol (James III Stuart), een Franse maîtresse of een Poolse hebzuchtige en onbeschaafde edelman betekende een morele steun voor de Nederlandse burger. Immers het voornaamste zedenverval greep, volgens Van den Burg, niet plaats in eigen huis, maar buiten de Republiek. Bijna één vierde van ongeveer vierduizend nieuwsberichten van alle vier delen van het blad betreffen Frankrijk. Daarmee oefende het blad kritiek uit op ‘de gallofilie,’ de onbegrensde liefde voor de Franse modes en zeden bij de Nederlanders die volgens velen de oorzaak van de val van de achttiende-eeuwse Republiek was (Hanou 2002b: 23-24). Ook nam het blad de Engelsen

en Duitsers graag onder de loep. Nederland komt in de nieuwsberichten ook ter sprake, maar dan meestal niet om berispt te worden, maar in eerste instantie voor het contrast met andere landen. Bij deze contrastering wordt Nederland een "gezegent land" genoemd, dat in vergelijking met de rest van Europa een waar paradijs blijkt te zijn (*Amsterdamsche Argus* 1718: 173; 1719: 30). De auteur stelt vast: "Daer word geen beter Land dan Nederland gevonden," terwijl Londen met de adjectief "rusteloos" wordt aangestipt (*Amsterdamsche Argus* 1718: 332).

De belangstelling van Van den Burg voor Engeland werd niet alleen veroorzaakt door de geografische nabijheid. Toen de stadhouder-koning Willem III (1650-1702) de troon van het Verenigd Koninkrijk besteeg (1689), werd de Republiek politiek met Engeland verbonden. De antikatholieke houding van Willem III werkte in het voordeel van de protestantse Anglicaanse Kerk. Zijn protestants georiënteerde opvolgers op de Engelse troon, George I en II van het Huis van Hannover, belemmerden systematisch de opgang van de katholieke familie Stuart (Black 1990: 221-2). In 1715 ging de samenwerking tussen de Republiek en Engeland zover dat Nederlandse troepen in Schotland arriveerden om daar de Jacobitische, katholieke opstand in de kiem te smoren (Rostworowski 2006: 222). De Amsterdamse regenten ondersteunden zowel het Huis van Hannover als de Whigs, een oligarchische partij van de aanhangers van de Hannoverse machthebbers (Rostworowski 2006: 220).

Behalve de politiek-godsdienstige connecties, bestonden tussen beide landen bloed- en huwelijksbanden. Aan het einde van de zeventiende eeuw was Willem III getrouwd met Maria II van het Huis Stuart, paradoxaal genoeg een overtuigde protestantse – een uitzondering binnen deze katholieke dynastie. Zowel de koningstadhouder als de protestantse koning van Engeland George I van Hannover waren verre afstammelingen van prins Willem van Oranje (George I via zijn moeder Sophia van de Palts, de kleinskleindochter van de prins) (Kearsley 1799: 202).

De bloedbanden van de Engelse koning met de 'Vader des Vaderlands' speelden mogelijk een rol in het formuleren van kritiek op James III Stuart. Deze opponent van George I in de strijd om de Engelse kroon werd nu niet alleen maar bekritiseerd als een aristocratische katholiek, maar vooral als iemand die indirect de vaderlandse mythe van Willem van Oranje besmeurde. Door zijn strijd met de verre afstammeling van 'Vader des Vaderlands' werd hij de vijand van de Nederlandse natie. De kritiek van de *Amsterdamsche Argus* verkreeg hier een extra dimensie – de satire op de aristocratische stand en de katholieken wekte namelijk een vaderlandslievend gevoel. De *Amsterdamsche Argus* zag in elke Stuart een katholieke vijand van het nationaal gekleurde protestantisme.

6. Conclusies

De *Amsterdamsche Argus* realiseerde de doeleinden van de 'morele heroriëntatie' door een remedie tegen het verval van Nederland te zoeken. Deze remedie zien we in het creëren van het positieve imago van de Nederlanders in het blad. Dat imago sloot veelal aan bij een gemakkelijke stereotypering en de losse houding van de auteur ten opzichte van de historische waarheid. Het negatieve beeld van de Engelsman (James III Stuart) leidde bij wijze van contrast tot het positieve zelfbeeld van de Nederlander. Op het maatschappelijk-politieke niveau werd de Nederlandse burgerlijke soberheid aan de (buitenlandse) aristocratische verkwisting en machtswellust tegengesteld. Het feit dat James III Stuart een sober bestaan in ballingschap leidde, paste niet in het kader van de algemene kritiek op de aristocratie en werd zodoende door Van den Burg verzwegen. Op het religieus-politieke niveau werden de katholieke godsdienst van James III Stuart en zijn katholieke aanhang negatief beschreven. De tegenstelling van de katholieke kliek rond de Engelsman vond Van den Burg bij de (vooral Amsterdamse) protestanten die met het Hannover Huis sympathiseerden en de Duitsers in hun strijd om de Engelse kroon ondersteunden. De voor die tijd moderne, pluralistische houding van James Stuart tegenover zowel protestanten als katholieken werd door Van den Burg opzettelijk buiten beschouwing gelaten. Op het etnische niveau ten slotte speelde Van den Burg op de nationale mythe rond Willem van Oranje in. De bloedbanden tussen de Engelse koning George I en de 'Vader des Vaderlands' rechtvaardigden de kritiek van het blad op James III Stuart. De Engelse pretendent werd in de *Amsterdamsche Argus* als een grote persoonlijke vijand van George I voorgesteld, maar vooral als iemand die de Nederlandse mythe besmeurde. Ook in dit geval was Van den Burg niet consequent. De *Amsterdamsche Argus* besteedde geen aandacht aan het feit dat ook de Stuart-familie historisch met Nederland verbonden was (Elisabeth Stuart was immers de moeder van de achterkleindochter van... Willem van Oranje). Om dat eentonige imago te kunnen handhaven, waarin het beeld van de Stuarts contrasteerde met Nederlandse nationale en godsdienstige elementen, mocht het blad nooit zinspelen op bestaande familierelaties tussen de Stuarts en de Oranjes.

Bibliografie

- Amsterdamsche Argus*. 1718-1720. Door Hermanus van den Burg. Amsterdam: Johannes Ratelband.
- Black, Jeremy. 1990. *Eighteenth Century Europe 1700-1789*. London: The Macmillan Press Ltd.
- Buijnsters, Petrus en Cornelis Geerars. 1969. "Bibliografie 18e-eeuwse satirische tijdschriften in Nederland." *Documentatieblad Werkgroep 18e Eeuw* 5. 126.

- . 1991. "Spectatoriale tijdschriften in Nederland (1718-1800)." *Nederlandse literatuur van de achttiende eeuw: veertien verkenningen*. Red. Buijnsters. Utrecht: HES Uitgevers.
- Bystroń, Jan. 1995 [1935]. *Megalomania narodowa*. 4de druk. Warszawa: Książka i Wiedza.
- Frijhoff, Wilhelmus, red. 1989. *Geschiedenis van Zutphen*. Zutphen: De Walburg Pers.
- Geerars, Cornelis. 1972. "Theorie van de satire." *Documentatieblad Werkgroep Achttiende Eeuw 15-16*: 6-7.
- Geyl, Pieter. 1948. *Geschiedenis van de Nederlandse stam*. Dl. 3: 1751-1798. Amsterdam: Wereldbibliotheek.
- Grzybowski, Stanisław. 1971. *Pretendenci i górale: Z dziejów unii szkocko-angielskiej*. Warszawa: Wiedza Powszechna.
- Hanou, Andre. 1981. "Dutch Periodicals from 1697 to 1721: In Imitation of the English?" *Studies on Voltaire and the Eighteenth Century* 199: 188-94.
- . 2002a. "Materiaal voor de kennis van Rabelais en diens werk tijdens de Nederlandse Verlichting." *Faicts & Dicts* 26: 2-13.
- . 2002b. *Nederlandse literatuur van de Verlichting (1670-1830)*. Nijmegen: Vantilt.
- Hartog, Jan. 1890. *De spectatoriale geschriften van 1741-1800. Bijdrage tot de kennis van het huiselijk, maatschappelijk en kerkelijk leven onder ons volk, in de tweede helft der 18de eeuw*. Utrecht: Gebr. Van der Post.
- Hatton, Ragnhild. 1978. *George I: Elector and King*. London: Thames and Hudson.
- Hight, Gilbert. 1961. *The Classical Tradition. Greek and Roman Influence on Western Literature*. New York: 3th Galary Printing.
- Holder, August. 1888. *Rabeners werke. Ein Beitrag zur Kulturgeschichte und Pädagogik des achtzehnten Jahrhunderts*. Halle a.d.S.: Otto Hendel.
- Israel, Jonathan. 1995. *The Dutch Republic: Its Rise, Greatness, and Fall, 1477-1806*. Oxford : Clarendon Press.
- Johannes, Gerrit. 1995. *De barometer van smaak. Tijdschriften in Nederland 1770-1830*. Den Haag: Sdu Uitgevers.
- Kearsley, George. 1799. *Kearsley's complete peerage, of England, Scotland and Ireland; together with an extinct peerage of the three Kingdoms*. London: Kearsley.
- Knippert, L. 1929. "De Spectatoren als volksoepvoeders." *Nieuwe Rotterdamsche Courant*, 31 Jan. 1929; 14 en 24 Feb. 1929.
- Langendijk, Pieter. 1977. *Het wederzyds huwelyksbedrog*. Red. W.A. Ornée. 7de druk. Zutphen: Thieme & Cie.
- Miller, Peggy. 1971. *James*. London: Allen and Unwin.
- Niemojowska, Maria. 1992. *Ostatni Stuartowie*. Warszawa: Państwowy Instytut Wydawniczy.
- Rostrowski, Emanuel. 2006. *Historia powszechna. Wiek XVIII*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Sas, Nico van. 2005. *De metamorfose van Nederland: van oude orde naar moderniteit. 1750-1900*. Amsterdam: Amsterdam University Press.
- Schmidt, Siegfried. 1989. *Die Selbstorganisation des Sozialsystems Literatur im 18. Jahrhundert*. Frankfurt a.M.: Suhrkamp.
- Tyloch, Witold. 1980. *Odkrycia w Ugarit a Stary Testament*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Wertheim, Willem en Annie Wertheim-Gijse Weenink, reds. 1981. *Aan het volk van Nederland : het democratisch manifest van Joan Derk van der Capellen tot den Pol 1781*. Weesp: Heureka.